

**ОРТО МЕКТЕПТЕРДЕГИ ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ-ТААНУУ
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МОТИВИН ӨНҮКТҮРҮҮ****РАЗВИТИЕ МОТИВА УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
УЧАЩИХСЯ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ****DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR EDUCATIONAL AND COGNITIVE
ACTIVITY OF STUDENTS IN SECONDARY SCHOOLS**

Аннотация: Макалада окуучулардын окуу-таануу ишмердуулугунун мотивдерин жана мотивацияны өнүктүрүү көйгөйү тууралуу маселе каралган. Бул көйгөй азыркы учурда илимде эң актуалдуу маселелердин бири болуп саналат. Окуу-таануу ишмердүүлүгүнүн мотивдерине таандык болгон кубулуштун татаалдыгы, алардын түшүнүгүнүн толук эместиги илимий кызыгуунун пайда болушуна шарт түзөт.

Аннотация: В статье рассматривается проблема развития мотива и мотивации учебно-познавательной деятельности учащихся. В настоящее время этот вопрос является одним из самых актуальных в науке. Сложность в явлении, принадлежность к мотивам учебно-познавательной деятельности, неполнота их понимания обуславливают возникновение научного интереса.

Abstract: The article deals with the problem of the educational motivation and cognitive activity of students. Currently, this issue is one of the most urgent in science. The complexity of the phenomenon, belonging to the motives of educational and cognitive activity, the incompleteness of their understanding cause the emergence of scientific interest.

Түйүндүү сөздөр: окуу-таануу ишмердүүлүгү, мотив, мотивация, көйгөй, технология.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, мотив, мотивация, проблема технология.

Key words: educational and cognitive activity, motive, motivation, problem, technology.

Кыргыз Республикасында билим берүүнүн сапатын жогорулатуу эң орчундуу педагогикалык маселелердин бири. Өз учурунда орто билим берүү системасынын негизи болгон мектептеги окуу процесси маңыздуу өзгөрүүгө учурашы учурдун талабы. Өзгөрүү окуу процессинин ар бир бөлүгүн камтып, анын бардык катышуучуларынын (окуучу, мугалим) бири-бирине болгон байланышын жаңы деңгээлге көтөрүүгө жана ошондой эле жаңы технологияларды колдонууга багытталышы керек.

Демек, орто мектеп мугалимдеринин кесиптик даярдыгын окуу процессинде окуучулардын окуу-таануу мотивдерин онуктуруу боюнча жондомдуулугун терең анализдөө жана аны азыркы талаптарга ылайыкташтыруу актуалдуу илимий маселе болуп саналат. Орто мектептеги окуучулардын окуу-таануу ишмердуулугунун мотивин онуктуруу жана окутуу процессин натыйжалуу жүргүзүү үчүн биринчи ирээтте маалыматтык технологияны системалуу жана үзгүлтүксүз колдонуу зарыл. Россия Федерациясында орто мектептеги окуу-таануу ишмердуулугундо мотивди онуктуруу боюнча бир нече диссертациялык изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Изилдоочулор А.К. Марков, В.И. Васильевский, Г.И. Щукина, Ю.Н. Кулюткин, В.С. Ильин, Р.А. Жданов, Г. С. Сухобский жана башкалардын диссертациялык изилдөөлөрү мотивди онуктуруунун теориялык жана практикалык маселелерине арналган.

Окуу –таануу ишмердуулугу тууралуу Кыргыз Республикасында диссертациялык изилдөөлөр төмөнкү окумуштуулардын: Ороскулов Т.Р. (1992-ж.), Басина О.Н. (1995-ж.), Кененбаев А.М. (2001 -ж.), Нуржанова С.А (2004-ж.) иштеринде камтылган. Бирок, азыркы мезгилде орто мектептеги окуу-таануу ишмердуулугундо мотивди онуктурууга атайын арналган диссертациялык изилдөө массалык түрдө жүргүзүлө элек.

Окуу-таануу ишмердуулугунун мотивин онуктуруу процесси бала бакчадан баштап орто

жана жогорку кесиптик окуу жайларында окуганга чейин инсандык жактан калыптанышы учун коп эмгекти талап кылат. Билим алуу ар бир инсан үчүн зарыл талап болуп эсептелгендиктен, инсандын окуу-таануу ишмердуулугунун мотивин онуктуруу маселеси педагогика жана педагогикалык психология илиминде эн орчундуу маселелердин бири болуп саналат.

Окуу-таануу мотивин онуктуруунун жолдорун иштеп чыгууну жана калыптандырууну баштоодон мурда, аны изилдөө керек. Ар бир окуучунун оң мотивациясынын учурдагы деңгээли да, келечеги жана аны өнүктүрүүнүн резервдери да бар. **Мотивацияны жана мотивди изилдөө**-бул окуучулардын реалдуу деңгээлин жана келечекте мумкунчулуну жараша аткара турган иштеринин мазмунун ,ошондой эле анын жакынкы ,алыскы өнүгүү зонасын аныктоо . Изилдөөнүн натыйжалары калыптануу процессин пландаштыруу үчүн негиз болуп саналат. Адамдын ар кандай аракети мотивацияга негизделет. Адамга эмне түрткү берерин түшүнүү керек болсо, анын мотивациясын изилдеп көрүү зарыл.

Психологияда мотивациянын **эки аныктамасы** берилген: **мотивация процесси** жана **мотив натыйжасы**.

Натыйжада **мотивация** - бул адам өзүнүн иш-аракетинде жетекчиликке алган ар кандай муктаждыктардын жана мотивдердин айкалышы.

Мотивация түзүмүндөгү муктаждыктар жана мотивдер иерархиялык тутумга курулган. Демек, ар бир көз ирмемде алдыңкы муктаждык бар (жана эреже катары, максат түрүндө), экинчи даражадагылар бар, ал эми маанисиздер бар. Жетектөөчү муктаждык канааттандырылганда, ал башка муктаждыкка жол ачат, ал учурда эң актуалдуу болуп калат: мотивациялык иерархия кайрадан курулуп, жүрүм-турум өзгөрөт.

Бардык адамдарга мүнөздүү болгон негизги муктаждыктар жана окшош мотивдер болгонун карабастан, алардын катышы ар бир адамда ар башкача. Айрымдар үчүн даамдуу тамак, ал эми башкалар үчүн досторунуз менен көңүл ачуу маанилүү.Ошол сыяктуу окуучулардын окуу-таануу мотивдери жана мотивация тутум да индивидуалдуу болот.

Окуу-таануу ишмердуулугундо мотивация процесси катары мотивдин пайда болушу этап-этабы менен жүрөт.

Белгилүү бир иштин же жүрүм-турумдун мотивин калыптандыруу үчүн окуучу мотивация процессинин төмөнкү баскычтарын өтүшү керек:

1. **Биринчи этапта** муктаждык актуалдаштырылат. Бул этап аң-сезимдин катышуусуз ишке ашышы мүмкүн. Адам муктаждыкты актуалдаштырууну муктаждыктын бүдөмүк сезими («бир нерсени каалайт») жана тынчсыздануу («бир нерсе жетишпей жатат») катары сезет.

2. **Экинчи этапта** адам айлана-чөйрөдөн же ички чөйрөдөн объект издейт, анын жардамы менен ал актуалдаштырылган муктаждыкты канааттандырат. Мисалы, окуучуга баарлашуу жетишсиз экендигин түшүнсө, анда ушул этапта баарлашууну каалаган окуучуну издесе болот.

3. **Үчүнчү этап** – мотивдин токтоосуз канааттандырылышы. Мотив калыптанып, окуучу аны канааттандыруу үчүн керектүү аракеттерди көрөт. Мисалы, ал чалып, мессенджерлерге кат жазат же баарлашкысы келген адам менен жолугушууга барат.

Окуучулардын ар кандай аракети мотивацияга негизделет. Адамга эмне түрткү берерин түшүнүү керек болсо, анын мотивациясын изилдеп көрүү зарыл.

Мотивациянын бардык теорияларында мотив түшүнүгү борбордук орунду ээлейт. Мотив боюнча төмөнкү көз караштар айырмаланат: аң-сезимдүү мотивация сыяктуу (О.С. Гребенюк, Ю.М. Орлов, В.И. Ковалев), муктаждык боюнча (Л.И.Божович, А.Г. Ковалев, К.К. Платонов, С.Л. Рубинштейн), ниет жөнүндө (Л.И.Божович, В.К.Вилюнас, Б.И.Додонов), муктаждык темасында (В.К. Вилюнас, А.Н. Леонтьев

Ушул көйгөйдүн контекстинде жүргүзүлгөн психологиялык-педагогикалык адабияттарды талдоо «мотивация» жана «мотив» түшүнүктөрүнүн чечмеленишин аныктоого мүмкүндүк берди. Мотивация биз тарабынан адамдын жашоосунун белгилүү бир этабында калыптанган, адамдын иерархиялык өз ара байланышкан ички мотивацияларынын аң-

сезимдүү тутуму катары түшүнүлөт дагы ага томондогудой аныктама берилген:

Мотив деп мотивдердин көрүнүшүнүн субъективдүү формалары менен, анын белгилүү бир учурдагы иш-аракеттерин аныктап, түрткү берген инсандын ички абалы түшүнүлөт, бул максаттарды, ниеттерди, кызыкчылыктарды, эмоцияларды ж.б.тушунуу дегендик.

Демек, **мотивация** – бул иш-аракетке болгон терс мамиленин позитивдүү жогорулашы же курчушу эмес, анын артында турган мотивациялык чөйрөнүн татаалдашуусу, алардын ортосунда жаңы, татаал карама-каршылыктардын пайда болушу.

Ал эми **окуу-таануу** деп аталган ишмердуулукко кайрылсак, бул улуу муундан жаш муунга адамзат топтогон маданиятты жана тажрыйбаны келечектеги муунга өткөрүп берүүгө, инсандык өнүгүү үчүн шарттарды түзүүгө жана коомдогу социалдык ролдорду аткарууга даярданууга багытталган социалдык иш-чаранын өзгөчө түрү. Албетте, бул иш-аракетти мугалимдер гана эмес, ата-энелер, коомдук уюмдар, ишканалардын, мекемелердин жетекчилери, кесиптик жана башка топтор дагы аткарышат. Ошондуктан ар бир адам кааласа да, каа лабаса да, өзүн-өзү тарбиялоо процессинде билим берүү ишин жүргүзөт.

Педагогдун ишмердүүлүгүндөгү мотивди онуктуруунун **максаты** дагы кылымдардын тереинен келген гармониялуу өнүккөн инсандын жалпы адамзаттык идеалы катары эсептелген билим берүү максатын ишке ашыруу менен байланышкан.

Биз окуучунун субъективдүүлүгүнүн көрүнүшүнүн аспектилеринин бири катары окуу-таануу мотивациянын калыптанышынын логикасын аныктоонун методологиялык негизи катары субъективдүү мамилени тандап алдык. Х.Хекхаузендин мотивациясынын кеңейтилген модели биздин моделди курууга негиз болгон. Каралып жаткан модель мотивация процессинин төрт окуялык стадиясына – кырдаалга, иш-аракетке, натыйжага жана натыйжага ылайык түзүлдү.

Окуу-таануу мотивациянын калыптанышын жана онугушун окуучулардын предметтик иш-аракетинин акырындык менен өнүгүүсүнүн натыйжалары болжолдонуп жаткан процесс катары карадык. Моделди ишке ашыруунун этаптары, орто мектептеги окуу процессинде субъект жетишкен максаттар менен аныкталат. Биз аларды окуу-таануу идентификациясы, божомолдоо жана окуучу өзүнүн ишмердуулугун талдап, ишке ашыруу деп аныктадык, анын кесепети өзүн-өзү инсандык жактан өркүндөтүү. Моделдин жүзөгө ашырылышы окуучунун мектепке кирип окуган мезгилинен баштап, өзү окуган учурдагы позициясы, мүмкүнчүлүктөрү, мамилеси, өзүн түшүнүүсү жана башкалар аркылуу мүнөздөлгөн позициясына чейин өсүшүн камсыз кылат.

Педагогикалык ишмердүүлүктү полимотивдештирүү кадимки көрүнүш: мугалим жогорку натыйжаларга жетүү үчүн жакшы иштей алат, бирок ошол эле учурда башка муктаждыктарын канааттандырат (озун таануу, моралдык жана материалдык жактан дем берүү). Ал эми, «натыйжалуулукка багытталган» мугалимдер окуу натыйжасы (туура же туура эмес) жетишилгенде макташат же күнөөлөшөт.

Рейнстин айтымында, X түрү биринчи кезекте эмоционалдык жана социалдык факторлорго таянуу менен баланын инсандыгын өнүктүрүүгө умтулат. Ал ийкемдүү программаны кармайт, өзүнүн предметин гана изилдөөгө көңүл бурбайт. Ал окутуунун жайбаракат ыкмасы, жекече мамилеси, чын ыкластуу, достук мамилеси менен мүнөздөлөт.

Окуучунун акыл-эсинин өнүгүшүнө гана кызыкдар, изилденген программаны так сактайт. Ал деталдуу схема боюнча иштейт, окуучуларга жогорку талаптарды коет, үйрөнгөн материалын катуу текшерет. Бири-биринен алыс жүрөт, окуучуга жасаган мамиле таза кесипкөй. Мугалимдин ишинин натыйжалуулугу мотивден да коз каранды жана аны баалоо боюнча салыштырмалуу чараларды түзүүдөгү биринчи кадам – эки вектордун негизинде курулган Исидора Сонер тарабынан түзүлгөн мугалимдин ишинин натыйжалуулугун баалоо тутуму: окуучулардын когнитивдик жетишкендиктери жана алардын сабактарга болгон эмоционалдык мамилеси мотивдин пайда болуусуна оболго тузоору илимде тастыкталып келет.

Таанып-билүү жетишкендиктери окуучулардын баллынын негизинде аныкталат, бул окуучунун көп көлөмдөгү материалды өздөштүргөндүгүн көрсөтөт (бул учурда, үйрөнүүгө

ыңгайлуу), же көлөмү боюнча анча-мынча (бул учурда окуучу жок деп бааланат үйрөнүүгө ылайыктуу). Сабакка карата эмоционалдык мамиле позитивдүү, бейтарап, терс болушу мүмкүн. Демек, мугалимдин окутуусунун натыйжалуулугун, бир жагынан, окууга ыңгайлуу болгон окуучулардын саны, экинчи жагынан, сабактарга оң көз караш менен караган окуучулардын саны менен аныктоого болот. Ошентип, идеалдуу түрдө эң жогорку деңгээл педагогдун мыктылыгы, окууга ыңгайлуу окуучулардын саны жана окуу менен оң байланышкан адамдардын саны жүз пайызга барабар экендиги менен мүнөздөлүшү керек.

Берилген маалыматтарга ылайык, окуу-таануу ишмердуулугунун мотивин оркундотуу, педагогикалык иштин мотивациясынын көйгөйү, ошондой эле жүрүм-турум менен мотивациялык мотивациянын бүткүл көйгөйү эң татаал жана өнүкпөй калган маселелердин бири болуп саналары аныкталды [5, б.45-47].

Чындыгында мектепте окутулган сабактын жардамы менен окуучунун инсандыгын калыптандыруу, предметтин реструктуризациясы үчүн туруктуу мотивациядан турат, бул билимге мугалим ташуучу болуп саналган окуучунун баштапкы муктаждыгын калыптандырат.

Жыйынтыктап айтканда, окуу- таанып-билүү иш-аракетинин мазмуну илимий билим болгондуктан, анда баланын дүйнө таанымынын, анын чыныгы дүйнө менен болгон мамилесинин негиздери түптөлөт. Акыры, окуу –таанып-билүү иш-аракеттеринин жүрүшүндө руханий маданиятты калыптандыруу жүрөт, анткени дүйнө жөнүндө билимде адамзаттын тажрыйбасы топтолгон, ал бала үчүн өнүгүүнүн объектиси болуп калат,бул учурда педагогдун мотивацияны жана мотивди онуктурууго болгон иш-аракети окуучунун окуу- таануу ишмердуулугун толук кандуу тушуно билуусу менен коомдо оз ордун таба билген инсан катары калыптануусуна зор оболго тузо алмакчы.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М. В. Гамезо и др. — М., 2008
2. Гончарик, Л. В. Влияние групповой формы работы на формирование и развитие учебной мотивации.// Начальная школа. — 2004. — № 11.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. — М., 2006.
4. Додонов Б. И. Структура и динамика мотивов деятельности//Вопросы психологии -1994 .- №4 – С.45
5. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 2009.
6. Осипова И. Формирование учебной мотивации школьников//Лучшие страницы педагогической прессы-2004 -№1.С76
7. Доналдсон М. Мыслительная деятельность детей.—М., 2005.
8. Коссов Б. Б. Психомоторное развитие младших школьников: методические разработки. — М., 2009.
9. Кулагина И.Ю.Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 4-е изд. – М.: Изд-во Ун-та Российской академии образования, 2002.

